

MARIUS KINGMA

MAAR DAT LIJKT
WEL EEN...

THOMASKERK ORANJE NASAULAAN 35 3708 GA ZEIST

In het voorbijgaan aan de Nederlands Hervormde Thomaskerk in Zeist uit 1962 zal het niet voor iedereen direct duidelijk zijn dat het hier om een kerk gaat. Het modernistische ontwerp maakt meerdere interpretaties mogelijk. Het stamt uit een tijd dat de (hervormde) kerken en de door hen ingeschakelde architecten zich bezonnen op de wijze waarop de kerk zich in de naoorlogse samenleving moest manifesteren. De kerk wilde een centrum zijn, niet alleen voor de gemeenteleden, maar ook voor de wijk. Het gebouw moest niet alleen op zondag dienst doen als kerkruijnte, maar door de week open zijn als ontmoetingsplaats waar allerlei wijkactiviteiten konden plaats vinden. De opgave was om het kerkgebouw op een dusdanige wijze vorm te geven dat de openheid met het sacrale karakter in evenwicht werd gebracht. Het kerkgebouw in Zeist, ontworpen door de architect M.F. Duintjer, kreeg vanwege de kenmerkende glazen rasterwanden al snel de bijnaam 'glazen doos', 'bungalow voor God' of zelfs 'zwembad'. Gezien de eisen die zowel de hervormde kerk als de samenleving tijdens de wederopbouw aan kerkbouw (en daarmee de architect) stelde, past het kerkgebouw goed binnen de tijdgeest en de opvattingen in hervormde kring.

De tweede wereldoorlog had grote schade toegebracht aan het gebouwenbestand van de hervormde kerk. Niet minder dan 400 kerken waren verwoest of zwaar beschadigd. Bovendien ontstond er al snel een grote woningnood in Nederland, waardoor vrijwel overal de bestaande steden en dorpen met nieuwe wijken en buurten werden uitgebreid. In deze nieuwe wijken speelden de kerken een belangrijke maatschappelijke rol. Stedenbouwkundigen, architecten en bestuurders stelden zich tot doel de wijken zo in te richten dat hier haast autonome gemeenschappen konden ontstaan, waarin jong en oud, kleine en grote gezinnen in verzuiling en harmonie samenleefden. Dit betekende dat de wijk zelf alle voorzieningen moest bieden, van scholen, winkels, cafés, cultuurinstellingen en speelplaatsen tot, zeker ook, kerken voor de verschillende geloofsrichtingen. Iedere wijk werd kreeg daarom een aantal kerken. Vanwege de enorme bouwopgave was het voor de kerken noodzakelijk zich te bezinnen op de eisen die men stelde aan de kerkbouw. In 1954 publiceerde de Generale Synode van de Hervormde Kerk de resultaten van het onderzoek naar de Beginselen van Kerkbouw, waarmee zij een deskundige commissie had belast. Het rapport gaf richtlijnen voor Nederlands Hervormde kerkbouw waarin werd omschreven hoe een kerk 'rust en soberheid' kon uitstralen, 'licht zonder nuchterheid' kon verspreiden en 'kunstrijke eenvoud en adel' kon vertonen. De commissie adviseerde over allerhande onderwerpen, waarvan vooral de liturgische opstelling van groot belang was. De wand achter kansel en doopvont werd als 'aandachtswand' een belangrijk onderdeel van de ruimte. De belangrijkste elementen in het protestantse

kerkinterieur –kansel, avondmaalstafel en doopvont– konden even goed naast elkaar staan als over de ruimte(n) verspreid, zodat er beweging in de kerkruiimte ontstond. Zo is de avondmaalsruimte vaak een aparte ruimte of staat weliswaar in open verbinding met de eredienstruimte, maar ligt wat hoger. Allerlei variaties waren denkbaar en de vrijheid voor kerkbesturen en architecten was groot.

De opgave voor de architect Duintjer was om techniek en vormgeving ('esthetica') met elkaar in dusdanige harmonie te brengen dat deze elkaar aanvulden en versterkten. De Nederlands Hervormde Thomaskerk was de tweede in een rij van vier 'bungalows voor God', waarin Duintjer in zijn ontwerp op zoek ging naar de vervolmaking van de eenvoud. Volgens de woorden van de architect spreekt de Nederlands Hervormde Thomaskerk voor zichzelf. Hij is gelegen aan een hoofdweg, maar iets daarvan terug en in het groen. Het exterieur van het kerkgebouw laat niets te raden over, met in helderrode Groningersteen opgetrokken gesloten kopwanden en met glasblokken opgevulde rasterpuien als zijwanden. In de zijgevel aan de straatkant is een groot kruis aangebracht uit gevlochten beton. Een heel subtiel ornament, want eigenlijk alleen zichtbaar als het licht in de kerk aan is. Het uit stalen kolommen en liggers samengestelde platte dak steekt boven beide zijgevels sterk uit, evenals de royale 'luifel' over de entree aan de straatzijde. De prominente functie van het gebouw wordt enerzijds getoond in de bijzonder opvallende modernistische architectuur en blijkt anderzijds uit de stedenbouwkundige ligging. Het ligt zowel aan een doorgaande weg als aan een plantsoentje dat de omliggende woonhuizen op afstand houdt. De vrijstaande 'toren', in feite een torenhoog houten beeld van in elkaar grijpende kruisen, symbool van de heilige drie-eenheid, maakt duidelijk dat we met een kerk in plaats van een zwembad te doen hebben. Bij binnenkomst leidt een galerij naar de gemeenteruimten. De grote glaswand rechts biedt een blik op de kerkzaal, het groen en de kruistoren. Om de rust hier niet te verstoren, worden de vertrekken aan de linkerzijde ontsloten door een korte parallellopende gang. Hierdoor wordt de wand aan de linkerzijde niet door deuropeningen onderbroken en wordt de blik rechtstreeks geleid naar de voorhal van de kerkruiimte. Deze voorhal is flexibel te gebruiken als gemeentenzaal, toneel- of vergaderruimte en mede ingericht op de functie van de kerk als wijkgebouw. Het is op subtiel maar duidelijke wijze gescheiden van de eigenlijke kerkruiimte. Het 'bijgebouw' met de nevenruimten werd namelijk haaks op de breed opgezette kerkzaal geprojecteerd. Een breed portaal verbindt de beide ruimte met elkaar waarbij het orgelbalkon zorgt voor een natuurlijke overgang van de lage voorhal

naar de hoge kerkruimte. Opvallend in de kerkruimte zijn de beide glazen rasterpuien waarvan de openheid sterk contrasteert met de geslotenheid van de gestukadoorde aandachtswand. Het glas is niet transparant, zodat de overgang van buiten naar binnen zacht en diffuus wordt. Hierdoor wordt de aandacht niet afgeleid van het liturgisch centrum en de aandachtswand. Preekstoel, doopvont en avondmaalstafel zijn gecombineerd in één meubel. Het bestaat uit een blad van gewapend beton, rustend op een excentrisch geplaatste poot. Links van de kanselbijbel ligt een grote platte schaal voor het doopwater, rechts staat een avondmaalsstel. De tafel is niet centraal tegen de achterwand geplaatst, maar staat op een breed podium tegen de rechterzijgevel. Het middenpad tussen de mahoniehouten kerkbanken met wit geschilderde stalen poten leidt dus niet naar dit centrum waardoor er een zekere dynamiek in de ruimte ontstaat. De keuze voor vaste banken was voorgeschreven door de kerkenraad, die stoelen te individualistisch vond. Aandachtswand, liturgisch centrum en kerkbanken, alles werd zo eenvoudig mogelijk gehouden. Zoals het rapport *Beginnelen van kerkbouw* propageerde, probeerde Duintjer het kerkgebouw niet langer van een materiële maar van een ideële monumentaliteit te voorzien. Ook een verstandige keuze met het oog op het krappe bouwbudget. Daarmee weerspiegelde het ontwerp het gewenste imago van de Nederlands Hervormde Kerk: niet overheersend, maar laagdrempelig en open naar de wijk toe. Het was een baken van licht, eenvoud en sereniteit.

De Thomaskerk vormt het bewijs dat de hoge eisen die zowel kerk als samenleving aan kerkbouw tijdens de wederopbouwperiode stelden, resulteerden in zorgvuldig vormgegeven bouwwerken. Dit glazen huis Gods symboliseert de essentie van de wederopbouw: een kerk die volledig open staat voor de buurt. Juist deze gebouwen worden door fusies en ontkerkelijking met leegstand bedreigd. De recente aandacht voor wederopbouwarchitectuur maakt het mogelijk om ook voor deze kerkgebouwen, die vaak op markante plekken in de wijken zijn gebouwd en bepalend zijn voor het karakter en de identiteit van een wijk, een goede herbestemming te vinden. De oorspronkelijke doelstelling dat de kerk tevens een wijkcentrum met wijkfuncties moest zijn biedt hiervoor voldoende aanknopingspunten.

Bronnen

- *Beginnelen van kerkbouw*. Rapport uitgebracht aan de Generale Synode der Nederlandse Hervormde Kerk door de daartoe benoemde commissie, 's-Gravenhage 1954.
- Bijleveld, M. van, en T. Claassen, M.F. Duintjer. *Strak, helder, open – architectuur als drager van een nieuwe samenleving. 1908-1983*, Rotterdam 2007.
- Blankesteyn, H.R., en W.G. Overbosch, *Een hut om in te schuilen. Kerken van nu en morgen*, Baarn 1964.

